Wioleta Gierszewska¹

Kształtowanie się mitu politycznego w przestrzeni Afryki Subsaharyjskiej

Afryka² to drugi co do wielkości kontynent. W ogólnym ujęciu dzieli się go na dwa podstawowe regiony: północny i ogromny teren rozciągający się na południe od

¹ Uniwersytet Gdański, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5024-9379>, e-mail: wioleta.gierszewska@ug.edu.pl.

² Afrykanin czy Afryka to pojęcia rozumiane przez przeciętnego Polaka jako całość. Z kolei nie sposób w tą samą całość połączyć Polaka, Niemca, Włocha, Francuza czy Rosjanina. Nawet, jeśli użyjemy pojęcia Europejczyk to mamy na uwadze różnorodność tych państw rzadziej, gdy mówimy o afrykańskich państwach i tamtejszej ludności. Dzieje się tak, bowiem postrzegamy przestrzeń polityczną kontynentu według pewnego stereotypu, schematu, w którym euro i polonocentryzm zajmują pierwszoplanowe miejsca. Mimo to warto wskazać, że w ogólnym ujęciu kontynent dzieli się na dwa podstawowe regiony: północny, czyli stosunkowo jednolity obszar zamieszkiwany głównie przez arabsko-berberyjskie ludy, gdzie przeważa Islam. Są to obszary chętnie odwiedzane przez turystów, kojarzone z piramidami, rafą koralową, targami, w ostatnim czasie również z zamachami terrorystycznymi i masowymi migracjami. Z kolei na południe od Sahary rozciąga się ogromny, pełny różnorodności region subsaharyjski. Wyróżnia się ogromnym bogactwem religii, grup etnicznych, języków, kultur oraz ich różnorodności, dużych dysproporcji pomiędzy światem ludzi zamożnych a żyjących na skraju nędzy. To w tej części kontynentu najwięcej dzieci uczestniczy w wojnach, umiera z niedożywienia i chorób czy też bierze udział w przymusowej pracy. Złe rządy, kleptokracja, nepotyzm, defraudacja rządowych pieniędzy, nieustające konflikty, rzezie, masakry i zbrodnie wojenne potęgują zjawisko masowych migracji do Europy i przymusowych przesiedleń. Z drugiej zaś strony afrykańskie państwa są stosunkowo młodymi państwami, stanowią ogromny potencjał tkwiący w ludziach młodych, którzy będą budować nowe struktury nowoczesnej afrykańskiej państwowości. W ostatnim czasie daje się również zaobserwować znaczny wzrost gospodarczy. Niestety nie w każdym państwie idzie on na równi z rozwojem społecznym, równością płac, dobrobytem i poszanowaniem praw człowieka. Zgodnie z tym mówiąc o regionie subsaharyjskim nie tylko należy mieć na uwadze odmienną rozwójową każdego z państw, ale również ogromne zróżnicowanie i podziały tkwiące wewnątrz tych państw, gdzie każda prowincja boryka się z odmiennymi problemami, ale przede wszystkim różnice pomiędzy centrami (stolice państw, duże miasta) a peryferiami (wsie, obszary niezurbanizowane) i różnorodność życia wewnątrz samych. To na tych obszarach można zaobserwować największe dysproporcje pomiędzy zamożną ludnością, a obszarami slumsów i ubóstwa tworzących się wokół stolic, co powoduje szereg patologii. Należy pamiętać o tych różnicach skutkujących w kształtowaniu się odmiennych mitów politycznych, zwłaszcza w kontekście Afryki Północnej i Afryki Subsaharyjskiej. W każdym z tych regionów, ze względu na odmienne uwarunkowania, mity polityczne będą kształtować się inaczej. Wynika to z prostej konkluzji, że mit polityczny jest elementem kultury politycznej, a ta w obu regionach jest różna.

Sahary. Mówiąc i myśląc o regionie subsaharyjskim musimy być świadomi jego ogromu, przyczyniającego się do różnicowania wszystkich sfer życia. To ogromna różnorodność miliarda mieszkańców, ponad tysiąc języków mówionych, religii etnicznych i plemion. Mimo gwałtownego procesu globalizacji, udoskonalania form oraz sposobów komunikowania różnicowanie społeczne pomiędzy ludnością zamożną a żyjącą na skraju ubóstwa podobnie zresztą jak w Ameryce Łacińskiej nie ulega zmniejszeniu³. Region Afryki Subsaharyjskiej stanowi nadzwyczaj wielobarwny obszar. Uważam, że możemy przyjąć tu podział na centra (rozwijające się stolice państw, duże miasta), wokół których tworzą się slumsy i peryferia (wsie, obszary nieurbanizowane). W każdym z tych obszarów mit polityczny będzie kształtował się inaczej, co więcej kształtowanie się mitu politycznego będzie uzależnione od mentalności miejscowej ludności, władzy, systemu edukacji, czynników ekonomicznych i innych. Sądzić należy, że na obszarach zurbanizowanych, gdzie dostęp do edukacji jest większy, mit polityczny stanowi instrument w rękach polityków czy przywódców religijnych. Duży wpływ na jego oblicze wywiera globalizacja. Z kolei na obszarach słabo zurbanizowanych, o nikłej edukacji stanowi instrument w rękach szamanów, znachorów i wodzów poszczególnych plemion, gdzie odwołuje się on znacznie częściej to tradycji. Kreatorzy tych mitów wykorzystują je dla własnych celów, jednocześnie wykorzystując wrażliwość tamtejszych społeczeństw manipulują historią, tradycją i świadomością społeczną miejscowej ludności. Religia, magia, wierzenia w duchy oraz kształtowanie się różnego typu mitów znajdują szczególne miejsce w życiu Afrykanów.

Mit polityczny rozumieć należy jako formę skrótu myślowego, pewnego hasła, czegoś, co zwalnia jego zwolenników od działania a zarazem myślenia. Według Macieja Szczurowskiego jest on „określonym wzorcem zbiorowego myślenia i postępowania pewnej wspólnoty wyrastającym z oczekiwania na zaspokojenie potrzeb duchowych i materialnych takich jak: uczucia, plany itp.”⁴.

Co ważne, politolodzy afrykańscy w znacznej części nie tworzą własnych definicji, a opierają się na dorobku w tym zakresie literatury politologicznej Zachodu między innymi: Tadeusza Biernata⁵, Georges’a Sorela⁶, Mirce Eliade⁷,

³ Szerzej: M. Szczurowski, *Symbole w przestrzeni politycznej Ameryki Łacińskiej* [w:] *Dynamiczne partnerstwo czy bierna koegzystencja? Polityczny, ekonomiczny i kulturowy wymiar relacji pomiędzy Polską a Ameryką Łacińską*, red. J. Knopek, Toruń 2013.

⁴ Ibidem, s. 21; szerzej: idem, *Mity, rytuały, symbole, a żołnierz polski w przestrzeni politycznej II wojny światowej*, Toruń 2013, s. 21.

⁵ T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989.

⁶ G. Sorel, *The illusions of progress*, Berkeley 1969.

⁷ M. Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, Paris 1972; idem, *Myth and Reality, Aspects du mythe*, Paris 1963; idem, *Le mythe de l'éternel retour. Archétypes et répétition*, Paris 1949.

Bronisława Malinowskiego⁸ i innych. Brak jasno sformułowanej definicji mitu politycznego przez miejscowych politologów może stanowić poważną przeszkodę w opisie i ocenie zagadnień związanych z tymże problemem. Jeśli Afrykanie częstokroć nie formułują własnej definicji mitu politycznego w Afryce to tym bardziej Europejczycy mają problem z jego opisem i interpretacją. Wynika to z prostej konkluzji, że mit polityczny jest elementem kultury politycznej, a tą z kolei zwykło się opisywać, a nie oceniać. W zasadzie sprowadzają oni definiowanie mitu na grunt antropologii, zwłaszcza kulturowej, pomijając w tym zakresie sferę antropologii polityki. Afrykanie używają mitów do wyjaśniania jak określone zdarzenia w opisywanej rzeczywistości zaistniały dzięki wysiłkom nadprzyrodzonego bytu. Mity stanowią część stylu życia tamtejszych społeczeństw oraz funkcjonowania całej sfery polityki, jak również są modelowymi wskazaniemi dla działań człowieka. Tamtejsze społeczności nie starają się wyjaśnić mitów na racjonalnych podstawach, a jedynie przyjmują je w oparciu o tradycyjny system wierzeń. Są więc tworzonymi przez człowieka historiami pełniącymi wyjaśniające funkcje w afrykańskim rozumieniu rzeczywistości⁹. W odniesieniu do sfery polityki, umotywowane kontekstem politycznym pełnią rolę mitu politycznego¹⁰.

Interesujący problem badawczy stanowi kształtowanie się mitologii na kontynencie afrykańskim. W naszym kręgu kulturowym pierwowzorem jest cała bogata sfera mitologii greckiej. Z kolei pierwotne społeczeństwa Czarnego Łądu przekazywały sobie mity w formie ustnej, poprzez opowiadania, których nie spisywano, zgodnie z czym zbiory afrykańskiej mitologii należy uznać za niepełne. Geoffrey Parrinder zwraca uwagę, że przyczyną tego stanu rzeczy była izolacja geograficzna, która doprowadziła do tego, że sztuka pisania była zupełnie nieznana w tropikalnej Afryce¹¹. Morze, pustynia i las tropikalny sta-

⁸ B. Malinowski, *Myth in primitive psychology*, London 1926; idem, *Sex, Culture, and Myth*, New York 1962; idem, *Kultura i jej przemiany*, Warszawa 2000.

⁹ Nie zgadzam się z zagorzałymi krytykami mitów, którzy uważają je za nieracjonalne i pozbawione autentyczności. Podzielam zaś twierdzenie Jonesa M. Jaja, że mity to konstrukcje przeznaczone do interpretowania rzeczywistości. Przedstawiają one afrykański sposób myślenia i zachowania oraz sposób przekazywania pewnych wartości, takich jak wiedza czy prawdy filozoficzne i moralne. Szerzej: J.M. Jaja, *Myths in African concept of Historical reality*, Nigeria 2012, s. 228–242, [http://www.researchgate.net/publication/263562727_Jaja_J.M._\(2013\)_Myths_in_African_concept_of_Historical_reality_An_International_Journal_of_Arts_and_Humanities_\(AFRREV\)_Bahir_Dar_Ethiopia_Vol._2\(1\)_Series_5_February_228-242](http://www.researchgate.net/publication/263562727_Jaja_J.M._(2013)_Myths_in_African_concept_of_Historical_reality_An_International_Journal_of_Arts_and_Humanities_(AFRREV)_Bahir_Dar_Ethiopia_Vol._2(1)_Series_5_February_228-242) [dostęp: 7.07.2019].

¹⁰ Uważam, iż mit polityczny odrzuca doświadczalne i rozumowe poszukiwanie prawdy w polityce na rzecz instynktownych wyborów. To forma idei politycznej. Myślenie polityczne ma uproszczony i skrótowy charakter. Opiera się na schematycznym wartościowaniu. Mity polityczne tworzą własnych bohaterów i wzorce zachowań.

¹¹ G. Parrinder, *African Mythology*, London 1967, s. 12.

nowiły efektywne bariery uniemożliwiające jej rozprzestrzenianie. Niezliczone szlaki handlowe zajmowały się przede wszystkim niewolnictwem. Powstanie kultury pisanej szacuje się na XIX w. Ze względu na brak starożytnego pisma afrykańskich mitów, większość współczesnej kolekcji została spisana na podstawie afrykańskich opowieści w językach amerykańskich i europejskich. Prowadziło to do eurocentryzmu, jak również importowania opowieści z innych części świata. Pod wpływem trendów cywilizacyjnych stopniowo dochodziło do wymieszania się mitów, ich importowania oraz eksportowania.

W tym miejscu warto zastanowić się nad początkami mitu politycznego w Afryce Subsaharyjskiej, których powinno doszukiwać się w „uprawianiu polityki”, a więc potrzebie zdobycia oraz sprawowania władzy. Zgodnie z powyższym początków mitu politycznego należy doszukiwać się w okresie przedkolonialnym. Sposoby, możliwości i techniki uzyskania decydowania w polityce doprowadziły do rozwinięcia szerokiego spektrum mitów, tak pozytywnych, jak i negatywnych w ocenie kultury politycznej. Co ważne, mity aktywizowały i integrowały przestrzeń polityczną. Działo się tak przede wszystkim za pomocą obrzędów rytualnych i skojarzeń tkwiących w sferze zarówno symboli, jak i symboliczności. Za ich pomocą wskrzeszano żywiołowość, dynamizm polityczny czy też inicjatywę. Ten proces możemy zaobserwować również we współczesnej scenie politycznej.

Aby zrozumieć afrykańską rzeczywistość intelektualną należy poznać historię procesów intelektualnych i myśli politycznych na kontynencie, czyli genezę i rozwój kultury, historii oraz doświadczeń tamtejszych społeczeństw. Afrykańskie mity wyjaśniają w kontekście kultur afrykańskich¹² nie tylko wielkie ludzkie problemy czy rzeczywistość, taką jak śmierć, rozwój, tworzenie, relacje człowieka z innymi istotami żywymi itp. Mit posiada wiele wartości w otoczeniu społecznym regionu. Stosuje się go do odżywiania i poparcia tradycji przodków. Mity, symbole, rytuały, obrządki i ceremonie potwierdzają i umacniają wartości systemu społecznego. Ich treści symboliczne odzwierciedlają podstawowe potrzeby istnienia i relacje społeczne, gdyż są najbardziej konkretnymi i namacalnymi elementami wszystkich stosunków społecznych¹³. Pełnią funkcję edukacyjną, ucząc ludzi rozumienia wszechświata i roli człowieka. To, co jest nierozłączne w mitach i w kulturze afrykańskiej to koncentrowanie

¹² Kanwę dla badań struktur mitycznych, które są obecne zarówno w życiu społeczeństw nowoczesnych, jak i ponowoczesnych stanowią zdobycze antropologii kulturowej. Wnioskuje, że mit jest ściśle związany z istnieniem kultury i życiem społecznym. Stanowi on część naszej kultury. W znacznej mierze wpływa na świadomość społeczną, postrzeganie człowieka i odczytywanie rzeczywistości. Z kolei istotę mitu tworzą procesy informacyjne, które zachodzą w grupach jednocześnie warunkując ich hierarchizację, spójność i funkcjonowanie.

¹³ F. Meyer, E. Evans-Pritchard, *African political systems*, New York 1947, s. 21.

się na wartościach pracowitości, lojalności oraz innych cnót społecznych i religijnych.

W epoce przedkolonialnej mit sprowadzał się do dwóch sfer jego budowy i interpretacji. Pierwszą sferą była rzeczywistość otaczająca tamtejszego człowieka, a więc fauna, flora, elementy układu geograficznego (góry, rzeki, jeziora itp.). Drugą – sfera bogatej duchowości afrykańskiej, sił nadprzyrodzonych, zjawisk metafizycznych itp. W obrębie tych dwóch płaszczyzn budowano bogatą mitologię wraz z jej symboliką wykorzystywaną także do celów politycznych, sprawowania władzy, prowadzenia wojen itp. Istotną rolę kreatorów owej irracjonalnej strony polityki spełniali różnego rodzaju plemienni czarownicy, szamani itp., co rzutuje na mitologię nie tylko polityczną do dnia dzisiejszego.

Większość społeczeństw przedkolonialnych w Afryce to społeczeństwa o tradycji ustnej, u których mit pełnił konserwatywną rolę. Pierwotnie mity, symbole i rytuały posiadały moc integrującą oraz konsolidującą wartości grupowe. Zofia Sokolewicz zauważyła związek mitu z polityką w społeczeństwach plemiennych, stwierdzając, że stanowiły one potężny oręż między dynastiami w walkach międzyplemiennych, jak i przy zawieraniu sojuszy, odrywaniu się grup rodów od większych jednostek politycznych czy wypowiedaniu posłuszeństwa¹⁴.

Zatem mit może sugerować warunki występowania danego systemu władzy politycznej. Pełni funkcję umacniającą i potwierdzającą władzę afrykańskich przywódców¹⁵. Posiadały funkcję uzasadniającą strażników tradycji, posiadaczy i beneficjentów władzy¹⁶.

Epoka kolonialna przyniosła nowe wartości w sferze afrykańskiej mitologii¹⁷. Na potrzeby polityki kolonizatorzy skonstruowali mit białego człowieka wraz niesionymi przez niego wartościami, wykorzystywali w prowadzonej przez siebie polityce mitologię religijną w dużym stopniu deprecjonując mitologię

¹⁴ Co ciekawe, Sokolewicz stwierdziła, że osoby „strzegące” mitów nie zmieniały ich treści w zależności od sytuacji politycznej. W społeczeństwach ważną rolę odgrywała dokładna treść mitu. Z kolei jego polityczne funkcje wiązały się z ukrytymi znaczeniami, symbolami i interpretacją mitu. Każdy z ludów posiada własną organizację społeczną i polityczną. Niektóre społeczeństwa posiadały jak również posiadają swych naczelników czy też wodzów, którzy rządzą na zasadzie dziedziczenia władzy, inne posiadają tradycyjnych monarchów zazwyczaj pełniących władzę absolutną, za pomocą wodzów i doradców rządzących całym państwem. Z. Sokolewicz, *Mitologia Czarnej Afryki*, Warszawa 1986, s. 101.

¹⁵ F. Meyer, E. Evans-Pritchard, op.cit., s. 16.

¹⁶ Również Malinowski w jednej z swych prac: *fundamentów wiary i moralności* sugeruje, że należy rozważyć mit, „jako karty społecznie istniejącej formy społeczeństwa z jego systemem dystrybucji władzy, przywilejów i mienia”.

¹⁷ Afryka Subsaharyjska, jaką znamy obecnie, w sensie kulturowym i społecznym, ukształtowała się po odkryciu jej przez kolonizatorów. Wcześniej istniała tam kultura reprezentująca wysoki stopień zarówno organizacji społecznej, jak i politycznej. Europejscy najeźdźcy nie tylko zahamowali ją, ale zniszczyli wprowadzając nowe wartości kulturowe.

tubylcze. Kolonializm bez wątpienia nie tylko wpływał na polityczne oblicze afrykańskich społeczeństw, ale przede wszystkim dokonał w nich radykalnych zmian. Dla przykładu Zulusi¹⁸ integrowali się poprzez brytyjskie zagrożenie kolonializmu. Wpłynął również na mitologię polityczną regionu, jednocześnie wprowadzając do niej tzw. „nowe” czy „europejskie”, „zachodnie” mity. Nie należy jednak doszukiwać się narodzin mitu politycznego w kolonizacji kontynentu, a w kulturze społeczeństw pierwotnych. Mity już w pierwotnych kulturach stanowiły narzędzie polityczne, ponieważ kreowały ekonomiczne monopole i definiowały stosunki posiadania i zależności.

Należałoby zastanowić się nad tym czy mitologia rdzennych mieszkańców Afryki uzupełniała się z mitem politycznym kolonizatorów czy też przeciwstawiała się jemu¹⁹. W różnych przejawach i fazach polityka konkwistadorów wywierała wpływ na życie tamtejszych mitów i legend. Ważnym procesem było kształtowanie się mitów wyrażających negację kolonializmu²⁰. Przed organizacją nowoczesnych ruchów narodowych, ruchów niepodległościowych, reakcje przeciwko kolonialnemu przymusowi i stylowi życia zakwestionowanego przez kolonizatora przybierały różne formy, nieraz wzrastające do sfery mitu. Za przykład można tu przytoczyć niektóre ze sposobów chrystianizacji, np. Biblię jako odzwierciedlenie mitu białego człowieka²¹. Biblia ukazywała szereg zwyczajów, takich jak poligamia czy cenione przez Afrykanów ofiary, które były kwestionowane przez misjonarzy i kolonizatorów nakładających na rdzenne ludy swoje własne prawa. Ważną kwestią były również rewolucyjne cele nowopowstałych religii. Zrodzone w sytuacji kolonialnej prowadziły do powstania gwałtownych, krótkoterminowych ruchów o charakterze mesjańskim i prorockim²². Te nowe religie są szczególnie bogate w prehistorii afrykańskiego nacjonalizmu. Również w rewolucji czarnych robotników mity, rytuały i magia odgrywały znaczącą rolę. Ziemia dla społeczeństw pierwotnych miała duże znaczenie. Stanowiła spuściznę przodków, za którą Afrykańczycy byli w stanie poświęcić własne życie²³.

¹⁸ Zulusi to negroidalny lud stanowiący najliczniejszą grupę etniczną na obszarze obecnej Republiki Południowej Afryki. Głównym rejonem ich zamieszkania jest KwaZulu-Natal. Zajmują się pasterstwem.

¹⁹ Rzymską maksymę „dziel i rządź” zastąpiła maksyma „dziel i utrzymuj w jedności”, co w przypadku polityki jest szczególnie widoczne w afrykańskich rytuałach buntu. Rzeczą charakterystyczną tych rytuałów jest poniżenie władcy, króla stanowiącego obiekt społecznej nienawiści. Takie rytuały stanowią potwierdzenie wyższości systemu nad jednostką. Szerzej: T.C. Lewellen (tłum.), A. Dąbrowska, T. Sieczkowski, *Antropologia polityczna. Wprowadzenie*, Kraków 2003, s. 22.

²⁰ G. Balandier, *Sens et puissance. Les dynamiques sociales*, Paris 1971, s. 208.

²¹ Ibidem, s. 208.

²² Ibidem, s. 209.

²³ Ibidem, s. 210.

Należy zwrócić uwagę na reakcje polityczne w stosunku do kolonializmu, nowe synkretyczne ruchy rewolucjonistów, ruchy religijne.

Kolonializm „zamroził” rodzimą politykę. Powodem istnienia wielkiej liczby Kościołów synkretycznych jest odwoływanie się ich i trwałość w stosunku do tradycji. Modelowanie w sferze tożsamości łączy się z kreowaniem mitów oddziałujących na rzeczywistość polityczną. Z kolei Afrykanie, jako społeczność jak każda grupa posiadająca poczucie tożsamości, zarówno w sensie regionalnym, jak i państwowym i kontynentalnym pragnęli umocnienia i podtrzymywania uczuć oraz przekonań tworzących ich jedność. Spełnienie tych potrzeb następowało za pomocą rytuałów politycznych, gdzie potwierdzały wspólne wartości tamtejszego społeczeństwa

Połowa XX w. i upadek kolonializmu w regionie Afryki Subsaharyjskiej przyniósł istotne zmiany, głównie polityczne. Kształtowanie się ideologii politycznej stanowiło moment żądania pewnej autonomii. Od tej chwili kształtowały się ruchy narodowe, prowadzone przez wielu urzędników. Ideologia polityczna opierała się na mitycznych tematach buntu i oporu²⁴. Początkowo inicjatywa należała do mniejszości intelektualnej promującej wyzwolenie zarówno kulturowe, jak i polityczne. Opanowane dotychczas przez kolonizatorów państwa odzyskiwały w większym lub mniejszym stopniu swobodę samostanowienia bądź autonomii. Georg Balandier podkreślał, że od uzyskania niezależności dominującym celem polityki stała się negacja sytuacji kolonialnej i podboju²⁵. Oznacza to, że główne tematy polityczne wyrażały odmowę niższości, podkreślały zaangażowanie przekształcenia systemu ustanowionego przez kolonizatorów. W przypadku państw afrykańskich skupiono się bardziej na wyzwoleniu kulturowym, w drugiej zaś kolejności wyzwoleniu politycznym. Najbardziej reprezentatywna dla tego podejścia była zaprojektowana przez francuskojęzycznych Afrykanów ideologia Négritude. Teoria Négritude była prezentowana przez Sartre'a jako mit. Postrzegano ją jako zaprzeczenie supremacji białych. Do dziś pozostała źródłem głębokiej inspiracji dla niektórych przywódców politycznych, zwłaszcza teoretyków politycznych²⁶.

Budowa niepodległych struktur państwowych związana była w dużej mierze ze stworzeniem nowej irracjonalnej sfery polityki, która umożliwiłaby sku-

²⁴ Mit polityczny może służyć do buntu przeciwko monologicznej narracji państwa. W tekstach przechowuje postacie symboli, przez co jest wykorzystywany w kontekście represyjnych reżimów postkolonialnych. Zatem działa w symbolicznej przestrzeni, przez którą może przekazywać swój sprzeciw. W związku z tym wydaje się szczególnie przydatny w społeczeństwach zdominowanych przez postkolonialne represyjne reżimy. Szerzej: E. Uskalis, *Contextualizing Myth in Postcolonial Novels: Figures of Dissent and Disruption*, Liege 2000.

²⁵ G. Balandier, op.cit., s. 204.

²⁶ Ibidem, s. 211.

pienie większości społeczeństw nowo powstałych państw wokół programów budowy państwowości zaproponowanych przez elity sprawujące władzę. Jednym z narzędzi tej polityki było stworzenie nowej palety mitologii politycznej odpowiadającej ówczesnym potrzebom. Generalnie rzecz biorąc sprowadzało się to do odrzucenia w dużym stopniu mitologii okresu kolonializmu²⁷, powrotu w sferze mitów do korzeni, czyli mitologii okresu przedkolonialnego, w tym w dużym stopniu budowanie mitologii na gruncie tożsamości plemiennej, która w konsekwencji bardzo szybko doprowadziła do polaryzacji miejscowych społeczeństw i wybuchu intensywnych konfliktów ekonomicznych, a zwłaszcza zbrojnych na tle etnicznym.

W konsekwencji kolonializmu po ponad sześćdziesięciu latach niepodległości państwa regionu nadal stoją przed chaosem na tle etnicznym i religijnym, co podnosi pytanie o naturę tożsamości państw oraz ich integralności. Samuel Ugoh i Wilfred Ukpere opisując mity i rzeczywistość Nigerii zauważyli, że pobieżne spojrzenie na wydarzenia, które miały miejsce od 1960 r., przewyższenie istniejących podziałów przez grupy spowodowało konflikty wewnętrzne, okolicznościowe i międzygrupowe kryzysy. Pomimo naprawczych praktyk i prób złagodzenia napięć, konflikty etniczne i religijne nadal się utrzymują. Przyczyną tego stanu rzeczy jest fakt, że podstawowe zasady w rekonstrukcji polityki stosowane przez kolejne rządy nie były skierowane na źródła kryzysów. Innymi słowy upolitycznienie polityki rządu doprowadziło do napięć etnicznych i religijnych²⁸.

Zbudowanie mitologii narodowej na gruncie tożsamości etnicznej, a zwłaszcza plemiennej do dzisiaj skutkuje licznymi w regionie konfliktami, których podłożem jest nie tylko tożsamość etniczna, ale także kwestie ekonomiczne i gospodarcze, a zwłaszcza walka o dostęp do złóż surowców naturalnych.

Podczas walki o polityczną wolność, czego następstwem była niezależność państwowa, afrykańscy przywódcy mobilizowali obywateli między innymi banerem mitu wspólnego państwa narodowego. Obecnie wiele afrykańskich społeczeństw przeżywa rozczarowanie związane z sytuacją społeczno-ekonomiczno-polityczną. Zwiększający się postęp technologiczno-gospodarczy niestety nie idzie w parze z poprawą jakości życia i postępem społecznym. Należy wspomnieć o pogłębiających się dysproporcjach rozwojowych oraz napięciach społecznych w skali lokalnej, krajowej, a przede wszystkim konty-

²⁷ Nie zawsze postkolonialni przywódcy państw afrykańskich odrzucali mity okresu kolonialnego. Niektórzy odwoływali się do tychże mitów. Dowodem takiego postępowania jest rekonstrukcja mitu chemicznego w państwach regionu Wielkich Jezior Afrykańskich.

²⁸ S.C. Ugoh, W.I. Ukpere, *Public policy: Myths and realities in the Nigerian nationhood since independence*, Johannesburg 2011, s. 1.

mentalnej. Mimo koncentracji bogactwa pozostają problemy, takie jak bezrobocie, obszary nędzy oraz patologie w polityce, gospodarce i społeczeństwie. Ponadregionalne obawy budzi masowa migracja, narastające zagrożenie dla środowiska naturalnego oraz konflikty zbrojne wynikające ze skrajnego zróżnicowania i cywilizacyjnego podziału. Podobne tendencje obserwujemy również w innych częściach tzw. Trzeciego Świata.

Obecnie wiele państw afrykańskich boryka się z problemami natury politycznej. Komentatorzy polityczni identyfikują słabe przywództwo polityczne, jako główną przyczynę innych problemów Afryki. Kryzys polityczny²⁹ jest odczuwalny w wielu dziedzinach życia. Racjonalność człowieka jest minimalna, zatem społeczeństwo polega na micie. Według Johna Aninga i Josepha Nsiaha upadek państwa w czasach postniepodległej Afryki w Burundi, Rwandzie, Republice Konga, Demokratycznej Republice Konga, Sudanie, Angoli i Somalii był wynikiem niepowodzenia w uprawomocnieniu mitu wspólnego narodu³⁰. Powyższe czynniki w istotny sposób wpływają na dynamikę współczesnej polityki Afryki Subsaharyjskiej, która wykorzystując politykę symboliczną zdają się ewoluować wokół poszukiwania tożsamości „Rytuaty, mity i symbole służą, jako punkty odniesienia dla grup i społeczności nadając polityce charakter spójności i ciągłości”³¹. Jednym ze sposobów rozbudzenia entuzjazmu mas przez elity władzy politycznej jest tworzenie nowych mitów politycznych, z którymi społeczeństwo będzie mogło się identyfikować. Warto wskazać, że gdy naród jest w stanie kryzysu tworzenie nowych mitów politycznych staje się koniecznością³². W przeciwieństwie naród może się rozpaść na plemienne enklawy lub co gorsza z każdym odłamem będzie się kształtował negatywny dla państwa mit polityczny. Słuszny więc wydaje się wniosek Johna Aninga i Josepha Nsiaha, że przywódcy polityczni w Afryce powinni świadomie i celowo tworzyć nowe mity polityczne w celu zjednoczenia społeczeństwa oraz odbudowania tożsamości, jedności narodowej³³, bowiem mit jest nieocenionym

²⁹ Niemiecki filozof Ernst Cassirer w 1946 r. w swej „teorii o micie państwa” stwierdził, iż na tym micie został oparty naród. Uważał, iż nie ma wielkiej kultury niezdominowanej przez elementy mityczne. W czasach kryzysu racjonalne myślenie zastępuje się mitami narodowymi. Racjonalność opuszcza społeczeństwo na rzecz wygodnych tradycyjnych mitów, które oferują mistyczne nadzieje na rozwiązanie problemów. Szerzej: E. Cassirer, *Mit państwa*, Warszawa 2006.

³⁰ J. Aning, J. Nsiah, *Political Myth and Achebe's Arrow of God*, „Journal of Science and Technology”, 2012, Vol. 32, nr 2, s. 68.

³¹ M. Szczurowski, *Symbole w przestrzeni politycznej...*, op.cit.

³² Coraz więcej badaczy mitów również na gruncie nauki w Europie podkreśla, że społeczeństwa potrzebują mitów. Szerzej: M. Eliade, *Mity, sny i misteria*, Warszawa 1994, s. 18; T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989, s. 112.

³³ J. Aning, J. Nsiah, op.cit., s. 68.

źródłem informacji dla psychospołecznych więzi, które są gotowe do podjęcia wysiłku w celu zbudowania bardziej świadomej przyszłości³⁴.

Każda forma organizacji społecznej wymaga narracji, by nadać jej sens i zapewnić rację bytu. Z kolei władza polityczna reguluje kto i dlaczego powinien rządzić. Mit polityczny to zbiór opowiadań, historia, która legitymizuje nie tylko władzę polityczną, ale również samo państwo³⁵. Zatem ważne jest by afrykańscy przywódcy ukształtowali nowe mity dla swoich państw. Wiele państw w Afryce ulega dekonstrukcji do pierwotnych plemiennych enklaw, a mit uzasadnia władzę polityczną państwa. W krajach takich jak Somalia czy Sudan solidarność grupy jest wywołana na podstawie mitów o wspólnym pochodzeniu, powinowactw językowych, wspólnocie religijnej czy duchowej symbolice.

Podsumowując powyższe rozważania należy zdać sobie sprawę, że Afrykańscy politycy nie doceniają irracjonalnej sfery polityki, a zwłaszcza roli, jaką odgrywają w niej mity polityczne. Sądzę, że Afrykanie potrzebują nowych mitów politycznych. Mity mogą stać się symbolem, z którym będzie identyfikować się całe społeczeństwo. Afrykańscy pisarze, tacy jak Wole Soyinka³⁶, Ayi Kwei Armah³⁷ i Chinua Achebe³⁸ niejednokrotnie pisali o potrzebie budowania nowych mitów w dyskursie politycznym. Aning i Nsiah ukazują, że kryzysy w społeczeństwach afrykańskich wymagają zmiany mitów w państwie.

Na zakończenie należy postawić pytanie: jak współczesny mit polityczny powstały w kręgu kulturowym Afryki Subsaharyjskiej różni się od mitów politycznych kultury wschodnioeuropejskiej. Region Afryki Subsaharyjskiej tym się różni od świata zachodniego, że podstawą afrykańskich mitów nie są idee tamtejszego społeczeństwa, lecz formy, które powstały z przystosowania do zachodnich czy europejskich idei afrykańskiej rzeczywistości. Wynika to przede wszystkim z głębokich zmian kulturowych w wyniku kolonizacji. Afrykańska mitologia nie tylko eksportowała, ale również importowała opowieści z innych części świata. Należy zatem wnioskować, że starożytna mitologia Europy wkraczała w afrykański świat zmieniając tamtejszą kulturę³⁹. Jeszcze niedawno w społecznościach regionu obyczaj i rytuał regulowały prawie wszystkie

³⁴ Ibidem, s. 70.

³⁵ Ibidem, s. 69.

³⁶ W. Soyinka, *Myth, Literature and the African World*, „The International Journal of African Historical Studies” 2014.

³⁷ A.K. Armah, *The Eloquence of the Scribes*. Popenguine, Senegal 2006.

³⁸ C. Achebe, *Things Fall Apart*, London 1959; idem, *Arrow of God*, London 1974; idem, *The Trouble with Nigeria*, London 1938.

³⁹ Co ważne, pozostała jeszcze wielka masa afrykańskiej mitologii, która nie uległa obcym wpływom. Szerzej: G. Parrinder, *African Mythology*, London, s. 12.

aspekty funkcjonowania grupy. Obecnie nie są już całością kulturową, a manipulowanym w zależności od potrzeb zbiorem obrazów. Zmiany w sferze mitów stanowią wzorzec dla postępowania i zbiorowego myślenia społeczeństwa. Zastępują dyskurs polityczny, stanowią narzędzie w dążeniu do władzy, której jak już wcześniej wspomniano istotą jest dominacja nad zbiorową świadomością.

W dużym stopniu współczesna mitologia polityczna⁴⁰ Afryki Subsaharyjskiej służy nie tyle interesom państw czy narodów, ale interesom wąskich grup sprawujących władzę, tak polityczną, jak i ekonomiczno-gospodarczą, jak i różnego autoramentu grupom o charakterze przestępczo-mafijnym, których jedynym celem jest osiąganie maksymalnych zysków w sferze swoich mniej lub bardziej nielegalnych interesów. Jest mitologią charakterystyczną dla państw biednych i dysfunkcyjnych, o ile bowiem światowe mocarstwa wykorzystują mitologię polityczną do uzasadnienia swojego panowania nad innymi w różnych sferach życia społecznego, o tyle w państwach biednych mitologia służy do usprawiedliwiania porażek i nierówności społecznych. Zatem mity polityczne obecne w regionie często skutkują w ludobójstwach, czyszkach etnicznych, kleptokracji i nepotyzmie.

Jednakże mit polityczny nie może być utożsamiany jedynie z negatywnym znaczeniem. To właśnie dzięki mitom politycznym kontynent wyzwolił się spod jarzma kolonializmu. Mity, fabuły, dogmaty, rytuały, obrzędy, miejsca święte i symbole osób reprezentują jedność społeczeństwa, dają mu poczucie jedności, spójności i trwałości. Ponadto święte symbole odzwierciedlają system społeczny, obdarzają go wartościami, które wywołują mistyczną akceptację społeczną⁴¹.

Zatem stwierdzam, że w Afryce istnieje potrzeba nowych mitów politycznych, co może być szczególnie przydatne w integracji społeczeństw. W czasie kryzysu obowiązkiem liderów politycznych powinno być tworzenie nowych mitów dla narodu. Jeżeli to się nie uda politykom, to tę sytuację z pewnością wykorzystają ugrupowania paramilitarne⁴².

⁴⁰ W niniejszych rozważaniach należy zaznaczyć, że współczesny mit polityczny w przeciwieństwie do Europy na gruncie nauki w Afryce nadal jest silnie związany z religią.

⁴¹ F. Meyer, E. Evans-Pritchard, *African political systems*, New York 1947, s. 17.

⁴² J. Aning, J. Nsiah, op.cit., s. 76.

Bibliografia

- Aning J., Nsiah J., *Political Myth and Achebe's Arrow of God*, „Journal of Science and Technology” 2012, Vol. 32, nr 2.
- Balandier G., *Sens et puissance. Les dynamiques sociales*, Paris 1971.
- Biernat T., *Mit polityczny*, Warszawa 1989.
- Cassirer E., *Mit państwa*, tłum. A. Staniewska, Warszawa 2006.
- Eliade M., *Mity, sny i misteria*, Warszawa 1994.
- Gierszewska W., *Afryka Wschodnia: Próby powstrzymania morderstw albinosów*, <http://www.pcsa.org.pl/products/afryka-wschodnia-proby-powstrzymania-morderstw-albinosow/>.
- Jaja J.M., *Myths in African concept of Historical reality*, „An International Journal of Arts and Humanities” 2012.
- Lewellen T.C. tłum. Dąbrowska A., Sieczkowski T., *Antropologia polityczna. Wprowadzenie*, Kraków 2003.
- Maisonnewe J., *Rytuały dawne i współczesne*, Gdańsk 1995.
- Malinowski B., *Kultura i jej przemiany*, Warszawa 2000.
- Meyer F., Evans-Pritchard E. *African political systems*, New York 1947.
- Michałek A., *Obecność tradycyjnych religii afrykańskich w dynamice innowacji religijnych Czarnej Afryki*, Olsztyn 2009.
- Parrinder G., *African Mythology*, London 1967.
- Sokolewicz Z., *Mitologia Czarnej Afryki*, Warszawa 1986.
- Szczurowski M., *Symbole w przestrzeni politycznej Ameryki Łacińskiej*, [w:] *Dynamiczne partnerstwo czy bierna koegzystencja? Polityczny, ekonomiczny i kulturowy wymiar relacji pomiędzy Polską a Ameryką Łacińską*, red. J. Knopek, Toruń 2013.
- Szczurowski M., *Mity, rytuały, symbole, a żołnierz polski w przestrzeni politycznej II wojny światowej*, Toruń 2013.
- Uskalis E., *Contextualizing Myth in Postcolonial Novels: Figures of Dissent and Disruption*, Liège 2000.
- Ugoh S.C., Ukpere W.I., *Public policy: Myths and realities in the Nigerian nationhood since independence*, Johannesburg 2011.

The development of political myths in the area of Sub-Saharan Africa

Abstract

The beginning of the development of political myths in the area of Sub-Saharan Africa can be traced back to the pre-colonial period where they were known as “holy tales”. Colonialism caused the disruption of the social and political order, which in turn resulted in the creation of new political myths that were designed to endorse the colonial authority. The colonial-era values were usually abandoned by the post-colonial countries. Instead, they decided

to return to their origins, also in the area of political myths that were used to justify the existence of their governments. In some cases, politicians were using the colonial political myths in order to divide people and permanently eliminate some of the ethnic groups from politics. Nowadays, African politicians use political myths to justify the failures of their governments and keep the power in their hands as long as possible.

Keywords: political myths, Sub-Saharan Africa

Формирование политического мифа в странах Африки к югу от Сахары

Резюме

Начало формирования политических мифов в странах Африки к югу от Сахары следует проследить до доколониального периода, когда он играл роль «священной истории», узаконившей правление правителей. Колониализм привел к нарушению общественно-политического порядка и, таким образом, к созданию новых мифов, направленных на санкционирование колониальной власти. В целом, колониальные ценности были отвергнуты в постколониальных государствах, и их корни также были возвращены в сферу политических мифов, которая должна была оправдать власть тогдашней власти. В некоторых случаях политики использовали политические мифы о колониализме, что привело к усилению разногласий, направленных на окончательное исключение определенной этнической группы из политики. В настоящее время африканские политики используют политический миф, чтобы оправдать провал своих правительств и оставаться у власти как можно дольше.

Ключевые слова: политический миф, страны Африки к югу от Сахары